

Ko ha ngaahi me'a 'e 7 ke 'ilo'i he matu'a 'o kau ki he faito'o malu'i 'o e COVID-19

1. 'Oku fiema'u ke huhu malu'i 'a e fanau.

'Oku lahi ange 'a e fakatamaki 'e lava ke hoko mei he COVID-19 'i hono ma'u ha tu'atamaki mei he faito'o malu'i. Kuo lahi 'a e fanau 'oku nau faingata'a'ia, pea uesia taimi-loloa 'a e tu'atamaki mei he vailasi pea mo tokoto falemahaki 'i he 'asi mai 'a e konga vailasi fo'ou. Kuo hoko 'a e mahaki COVID-19 ke fika 10 'e ne fakatupu ha 'uhinga ke mate ai 'a e fanau to'utupu, pea 1/3 'o e to'utupu na'e tokoto falemahaki pea na'e fiema'u tokanga vivili ki ai.¹

2. Na'e 'ikai ke fakatovave 'a e faito'o malu'i.

Kuo lahi hake ha ta'u 'e hongofulu tupu 'a e ngāue kau saēnisi ki he tekinolosia ko 'eni. Na'e 'ika ha hiki fakalaka 'i hono fa'u 'a e faito'o malu'i 'o e COVID-19-ko e ngaahi fakangatangata pe mei he ngaahi tipaatimeni-pea mo e 'ahi'ahi fekumi fakafaito'o na'e fakahoko 'a e ngaahi sitepu tatau 'o hange pe ko e ngaahi faito'o malu'i kehe. 'Oku mau 'ilo'i ko e faito'o malu'i 'oku malu pea mo ala falala'anga he kuo lau'iafe 'a e kakai ne volenitia ke kau hono 'ahi'ahi 'a e faito'o fekumi. Na'e lava ke ako fakavavevave 'a e kau saenisi ki he faito'o malu'i-pea 'ikai ke nau tatali 'o lau ta'u ke kumi ha ni'ihiki ke kau he 'ahi'ahi 'a e faito'o.

3. 'Oku anga maheni 'aki ke 'asi ha tu'atamaki 'oku si'isi'i ki he toomoloto.

'E lava ke ma'u ho fanau ha tu'atamaki 'oku si'isi'i ki he toomoloto pe ko ha ngaahi faka'ilonga 'si'isi'i mei he faito'o malu'i, 'o hange ko ha mofi, langa e uoua, langa 'ulu, ongo'i hela'ia, pe 'asi ha kulokula he feitu'u na'e fai ai 'a e huhu. 'Oku fa'ahoko 'eni he 'osi hono ma'u 'a e faito'o malu'i, pea uhinga ai 'a e kamata ho sino ke fengāue'aki 'o fa'u ha 'imiune (immune) ke taliteke'i pea mo tau'i 'a e mahaki. 'Oku hahamolofia ke 'i ai ha tu'atamaki lahi pe ko ha 'alesiki. Ko e malava ke hoko ha fakatamaki ki ho mo'ui mei he COVID-19 'oku lahi ange ia 'o ha tu'atamaki lahi 'e malava 'o ma'u mei he faito'o malu'i.

4. Ko ha ngaahi tu'atamaki taimi loloa, 'o hange ko ha ta'efanau pe tamatoo, ngalingali 'e 'ikai hoko ia.

Kapau te ke sio ki he hisitolia 'o e ngaahi huhu malu'i, ko e ngaahi tu'atamaki taimi loloa mei he faito'o malu'i 'oku 'asi mai he vaha'a 'o e 'aho 30-45 mei he taimi na'e 'osi ai 'a e taimi 'ahi'ahi fakafaito'o. Ko e 'uhinga ia 'oku fiema'u ai he FDA ha taimi ke tatali ai ha 'aho 'e 60 mei he taimi 'ahi'ahi fakafaito'o pea toki fakangofua faka'aonga'i ki ha fakatamaki (EUA) pea toki'oatu.

Kuo lau'iafe 'a e kau fefine na'a nau ma'u 'a e faito'o malu'i lolotonga 'o enau feitama pe ko ha feitama he 'osi hono ma'u 'a e faito'o malu'i. 'Oku 'asi mai mei he ngaahi teita 'o e faito'o malu'i COVID-19 'oku 'ikai ke ne fakatupu ha ta'efanau, tamatoo, pe ko ha fakafiliki ki he feitama pe ko e taimi fa'ele ki he fa'ee pe ko e pepepe. Ka neongo ia, kuo tokolahi 'a e kau fefine feitama kuo nau ma'u 'a e mahaki COVID-19 pea na'a nau faingata'a'ia lahi mei he vailasi.

¹ [https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/70/wr/mm7023e1.htm?s_cid=mm7023e1_w%20\[cdc.gov\]](https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/70/wr/mm7023e1.htm?s_cid=mm7023e1_w%20[cdc.gov])

5. 'Oku ala falala'anga 'AUPITO' a e faito'o malu'i.

Kuo 'asi mei he 'ahi'ahi'i 'o e fekumi fakafaito'o 'o e COVID-19 ha 100% 'a e ala falala'anga hono tauhi 'a e fanau ta'u 12-15 ke nau hao mei he vailasi. 'Oku fakafetau 'a e faito'o malu'i ki he ngaahi kongokonga 'o e vailasi, ta'ofi hono fakamafola ki ha kakai kehe², pea mo e malava ke fakalelei'i ha ngaahi me'a³ kiate kinauto'u 'oku nau faingata'a'ia mei ha tu'atamaki taimi loloa mei he COVID-19. 'Oku tokoni 'a e faito'o malu'i ke fakasi'isi'i 'a e mahaki pea mo fakanounou 'a e taimi ki he kakai na'a nau sivi positivi he 'osi hono ma'u 'a e faito'o malu'i.⁴

6. Neongo kuo 'osi ma'u ho fanau 'a e mahaki 'o e COVID-19 'oku tonu ke nau kei ma'u pe 'a e huhu malu'i.

'Oku tonu ke huhu malu'i ho fanau, neongo na'e 'ikai ke nau puke lahi mei he mahaki vailasi kimu'a. 'Oku 'asi mei he ngaahi fekumi 'a e malava ke loloa ange malohi tu'ufili (immunity) 'a e faito'o malu'i 'o fakatatau pea mo e malohi tu'ufili fakaenatula (pe ko ha malohi tu'ufili mei hono ma'u 'a e mahaki) pea fakahaofi mei he ngaahi kongokonga 'o e vailasi. 'Oku lava ke tokoni 'a e faito'o malu'i ki ho fanau ke 'oua te nau toe ma'u 'a e vailasi.

7. 'Oku 'ikai ke lava he faito'o 'o e COVID-19 mRNA 'o fetongi ho DNA.

'Oku 'i ai 'a e ngaahi me'a 'e **'IKAI lava he faito'o malu'i mRNA** 'o fai⁵:

- 'Oku 'ikai lava he mRNA 'o fetongi pe fai ha liliu ki ho DNA
- 'Oku 'ikai lava he mRNA 'o hu ki ha konga ho sela 'oku 'i ai ho DNA ('oku ui ko e uho (nucleus))
- 'Oku 'ikai lava he mRNA 'o fetongi ke hoko ko ha DNA

² <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/science/science-briefs/fully-vaccinated-people.html>

³ <https://www.yalemedicine.org/news/vaccines-long-covid>

⁴ <https://www.cdc.gov/media/releases/2021/p0607-mrna-reduce-risks.html>

⁵ <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/vaccines/different-vaccines/mrna.html>